RECENZJA

„Bieżuńskie Zeszyty Historyczne", nr 32, Bieżuń 2018, wyd. Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu Oddział Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, ss. 280

100. rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę zainspirowała wiele ośrodków regionalnych do zorganizowania sesji i konferencji naukowych i wydania drukiem referatów tam wygłoszonych. Podobną inicjatywę podjęło Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, wspólnie z Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Ciechanowie oraz Burmistrzem Miasta Bieżunia. Jej efektem była konferencja naukowa, jaka odbyła się 26 kwietnia 2018 r. w Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu, będącego oddziałem MWM w Sierpcu, pt. *Mazowieckie drogi do Niepodległej*.

Jak napisał we wstępie sekretarz kolegium redakcyjnego „Bieżuńskich Zeszytów Historycznych" i jednocześnie kierownik bieżuńskiego Muzeum Jerzy Piotrowski:

> Podczas obrad zostały zaprezentowane osiągnięcia i dokonania naukowe, dotyczące różnych aspektów procesów historycznych, które złożyły się na odzyskanie prze Polskę niepodległości w roku 1918, ze szczególnym naciskiem na obszar Północnego Mazowsza (I wojna światowa, działalność POW, wojna polsko-bolszewicka).

Numer zawiera 13 artykułów, z których 11 to referaty wygłoszone w czasie konferencji. Zdecydowana większość dotyczy tematyki walki lub działalności niepodległościowej, ewentualnie pierwszych lat po jej odzyskaniu i obejmuje teren północnego Mazowsza. Spróbujmy zatem na początek nieco przybliżyć ich zawartość.

Pochodzący z Bieżunia, a mieszkający od wielu lat w Kielcach i wykładający w tamtejszym Seminarium Duchownych ks. prof. dr hab. Jan Śledzianowski wygłosił referat *Północne Mazowsze z zaborczej niewoli ku wolności*. Syntetycznie przedstawił w nim proces walki Polaków na północnym Mazowszu o niepodległość w XIX w. do jej odzyskania w 1918 r. Sporo miejsca poświęcił stosunkowi władz państwowych do religii (np. kwestia ślubów cywilnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim) oraz roli i działalności księży z diecezji płockiej.

Prof. nadzw. dr hab. Grzegorz Radomski w referacie *Odbudowa instytucji państwa polskiego na Mazowszu Północnym 1918–1921* przedstawił proces przejmowania władzy przez Polaków na Mazowszu północnym oraz tworzenia władz samorządowych, ze szczególnym podkreśleniem Sierpca.

Prof. nadzw. dr hab. Michał Strzelecki w tekście *Idea niepodległości w świadomości społecznej mieszkańców Mazowsza u progu XX wieku* wskazał na niski poziom świadomości narodowej ludności wiejskiej. Pewnym przełomem była dopiero rewolucja 1905 r., która wpłynęła na ożywienie aktywności ludności wiejskiej. W wyniku ustępstw władz carskich pojawiła się możliwość działania Polskiej Macierzy Szkolnej i zakładania szkół z polskim językiem wykładowym.

Mgr Maria Weronika Kmoch z Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika wygłosiła referat *Między ideą a rzeczywistością. Rady Opiekuńcze w czasie I wojny światowej na przykładzie powiatu przasnyskiego (1916–1918)*. Scharakteryzowała w nim działalność przasnyskiej Rady Opiekuńczej w latach 1916–1918. Przasnysz i okolice zostały dotkliwie zniszczone w czasie walk niemiecko-rosyjskich w 1915 r., więc potrzeby były ogromne. Rada Opiekuńcza przekazywała lub sprzedawała ludności po niskich cenach artykuły żywnościowe,

ziemniaki do zasadzenia, zboże pod zasiew, udzielała pożyczek pieniężnych, pomagała w odbudowie zniszczonych domów, prowadziła ochronki dla dzieci i przytułki dla starców, organizowała akcję dożywiania dzieci. Rada była finansowana z przekazywanych dobrowolnie darów, a potem także z subsydiów władz samorządowych.

Artykuł został opracowany w oparciu o źródła archiwalne z Archiwum Akt Nowych w Warszawie – zespół Rady Głównej Opiekuńczej oraz literaturę i prasę. Dzięki temu autorka omówiła działalność Rady Opiekuńczej w Przasnyszu bardzo dokładnie i wyczerpująco.

Dr Arkadiusz Meller z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Ciechanowie w referacie *Budowanie państwowości na Mazowszu. Pierwsze wybory parlamentarne na Mazowszu Północnym w 1919 r.* przedstawił przebieg wyborów do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1919 r. w okręgu nr 6, który obejmował powiaty płocki, płoński i sierpecki. W oparciu o prasę płocką (głównie „Kurier Płocki") oraz wspomnienia Marii Macieszyny[1] i opracowanie Tadeusza Świeckiego i Franciszka Wybulta[2] przybliżył poszczególne fazy procesu wyborczego: powstanie komitetów wyborczych, wyłanianie kandydatów, przebieg kampanii wyborczej i wyniki wyborów. Osobne podrozdziały poświęcił roli kobiet i kwestii szkół świeckich. Zaprezentował też sylwetki wybranych posłów.

Dr Leszek Arent z Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Mławskiej wygłosił referat *Mława i powiat mławski w dążeniu do Niepodległości*. Na omawianym terenie rozbudzeniu nastrojów patriotycznych sprzyjało ogłoszenie aktu 5 listopada 1916 r. Zaczęły się masowe manifestacje, np. z okazji 100. rocznicy śmieci T. Kościuszki, czy rocznicy uchwalenia konstytucji 3 Maja. Aktywizacji uległa działalność partii politycznych oraz Polskiej Organizacji Wojskowej, która stała się główną siłą niepodległościową. Z tego względu Autor poświęcił POW najwięcej miejsca, charakteryzując jej rozwój organizacyjny oraz akcje skierowane przeciwko Niemcom, łącznie z ich rozbrojeniem w listopadzie 1918 r.

Mgr Rafał Wróblewski z Muzeum Romantyzmu w Opinogórze przedstawił *Pierwsze dni niepodległości w Ciechanowie*. Skupił się głównie na działalności miejscowych struktur POW oraz przebiegu rozbrojenia Niemców w listopadzie 1918 r.

Mgr Wojciech Jerzy Górczyk – również z Muzeum Romantyzmu w Opinogórze – scharakteryzował w artykule *Opinogóra w czasie I wojny światowej* rosyjsko-niemieckie działania wojenne w rejonie Opinogóry w 1914 i w 1915 r. w ramach bitwy przasnyskiej. Wykorzystał głównie literaturę rosyjską i niemiecką. Ważną częścią artykułu jest opis cmentarza poległych żołnierzy obu stron konfliktu, znajdującego się w Opinogórze.

Podobny w treści jest artykuł mgr. Stefana Marka Chrzanowskiego *Bitwa o Grobelkę 10–21.01.1915 r. Walki niemiecko-rosyjskie nad Wkrą w okolicy Radzanowa*. Poza odtworzeniem przebiegu walk Autor zamieścił też imienną listę poległych żołnierzy niemieckich. Artykuł został oparty o publikację w języku niemieckim Maxa Dehnena na temat walk w Prusach Wschodnich na przełomie 1914 i 1915 r.[3].

Mgr Elżbieta Dałek z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego przedstawiła referat *Rola pisarzy minorum gentium w przecieraniu szlaku niepodległości. Casus Michała Synoradzkiego (1857–1922) „związanego z Bieżuniem literata"*. M. Synoradzki urodził się w Płocku, natomiast przez 5 lat mieszkał w Bieżuniu. Autorka pokazała jego związki z obu miastami oraz miejsce w gronie pisarzy pozytywistycznych.

Dr nauk weterynaryjnych Waldemar Krzyżewski z Muzeum Weterynarii Wiesławy i Waldemara Krzyżewskich w Przasnyszu przybliżył postać abpa Aleksandra Kakowskiego (*Rola arcybiskupa Aleksandra Kakowskiego w procesie odzyskania przez Polskę Niepodległości*). Pochodzący ze wsi Dębiny w powiecie przasnyskim A. Kakowski po skończeniu Seminarium Duchownego w Warszawie zaczął robić szybką karierę, czego elementem było objęcie w 1898 r. funkcji rektora tegoż Seminarium. W 1913 r. – w przededniu wybuchu I wojny światowej – został arcybiskupem warszawskim. A. Kakowski działał na rzecz niepodległości w ramach ówczesnych możliwości, jakie stwarzał akt 5 listopada 1916 r. W marcu 1917 r. doprowadził w Warszawie do zjazdu biskupów polskich z trzech zaborów. Wszedł także do 3-osobowej Rady Regencyjnej, choć był to organ postrzegany jako instrument polityki niemieckiej. W. Krzyżewski przedstawił również jego aktywność w Polsce Odrodzonej na rzecz uregulowania kwestii administracji kościelnej oraz mobilizowania wiernych do obrony przed najazdem bolszewickim. Przez 25 lat kierował archidiecezją warszawską. W II RP został odznaczony Wielką Wstęgą Orderu Polonia Restituta i Orderem Orła Białego.

W dalszej części nr. 32 „BZH" dr A. Meller w krótkim tekście opartym o artykuł z „Kuriera

[1] M. Macieszyna, *Pamiętnik Płocczanki*, oprac. A.M. Stogowska, Płock 1996.

[2] T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Toruń 1932.

[3] M. Dehnen, *Die Kriegsgräber in Ostpreussen von 1914/15*, Würzburg 1966.

Płockiego" zrelacjonował świętowanie w Bieżuniu w dniu 20 października 1918 r. odzyskania niepodległości, co z racji daty stanowi pewną ciekawostkę (*Jak w październiku 1918 r. świętowano w Bieżuniu odzyskanie niepodległości?*). Było to związane z opuszczeniem miasta przez Niemców 16 października 1918 r.

W następnym artykule – *Okupacja bolszewicka w Sierpcu (11–23 sierpnia 1920 roku*) – mgr Norbert Woźniak przedstawił główne aspekty okupacji bolszewickiej Sierpca. Wojska bolszewickie po kilkugodzinnych walkach zajęły Sierpc nad ranem 12 sierpnia 1920 r. Ich obecność wiązała się z rabunkami, gwałtami i zbrodniami na mieszkańcach miasta i powiatu. W Sierpcu utworzony został komitet rewolucyjny, kierowany przez Kazimierza Iwulskiego. W wyniku działań ofensywnych sił polskich Sierpc został odbity 23 sierpnia. Do artykułu Autor dołączył listę osób zamordowanych lub represjonowanych przez bolszewików oraz kalendarium okupacji bolszewickiej w Sierpcu i powiecie.

Numer 32 „BZH" kończą wspomnieniowe artykuły członków Bieżuńskiej Grupy Rekonstrukcji Historycznej, Sławomira Kosina i Jerzego Piotrowskiego, poświęcone zmarłej w 2018 r. wieloletniej dyrektorce szkół podstawowych w Sadłowie i Bieżuniu Barbarze Dobrowolskiej.

Natomiast oceniając ten zbiór nieco bardziej krytycznie, można zauważyć pewne braki, niedociągnięcia i niekonsekwencje. Okładka nawiązuje tematycznie do jubileuszu 100-lecia niepodległości i przedstawia czterech członków Polskiej Organizacji Wojskowej z Bieżunia w mundurach wojskowych. Podpisano ich jako żołnierzy Armii Narodowej, choć lepiej byłoby – Wojska Polskiego.

Analizując tematykę tekstów odnosi się wrażenie, że artykuł W.J. Górczyka, mimo wysokiego poziomu merytorycznego, podobnie jak artykuł S.M. Chrzanowskiego, są spóźnione o kilka lat i powinny być wygłoszone na konferencji z okazji 100-lecia wybuchu I wojny światowej. Walki niemiecko-rosyjskie w latach 1914–1915 i ich ślady w postaci cmentarzy wojennych z niepodległością Polski mają niewiele wspólnego. Może tyle, o czym pisze S.M. Chrzanowski, że część karabinów z pobojowisk pozbierali okoliczni mieszkańcy i potem ta broń posłużyła do rozbrajania Niemców. Podobnie artykuł N. Woźniaka bardziej nadawałby się na obchody 100-lecia zwycięstwa nad bolszewikami w 2020 r. Tekst E. Dałek – poczynając od tytułu – wyróżnia się hermetycznym, przesadnie naukowym językiem utrudniającym jego odbiór. Pamiętajmy, że ani konferencja, ani omawiany numer czasopisma nie były przeznaczone dla uniwersyteckich intelektualistów, ale dla szerszego grona odbiorców.

Przejdźmy do uwag bardziej merytorycznych. Ks. prof. J. Śledzianowski podjął się nieco karkołomnego zadania syntetycznego przedstawienia działań niepodległościowych na Mazowszu w latach 1793–1918. Pierwsza refleksja, jaka się nasuwa po przeczytaniu tego referatu, to nieadekwatność tytułu do zawartości. Tekst w dużej mierze dotyczy sytuacji Kościoła katolickiego na Mazowszu lub guberni płockiej po utracie niepodległości z uwzględnieniem zaangażowania duchownych w walkę o niepodległość i represji, jakie ich za to spotkały. Do tego tekst zawiera wątki poboczne, jak np. wstrzemięźliwość od alkoholu. Brakuje przede wszystkim wykorzystania nowszych opracowań, także wydanych w Płocku i innych miastach północnego Mazowsza, zapewne niedostępnych w Kielcach[4]. Powstaniu styczniowemu na Mazowszu sporo miejsca poświęcił w swoim opracowaniu J. Piłsudski, co też warto byłoby odnotować[5].

Poza tym brakuje kilku wątków, obecnych w lokalnej i regionalnej tradycji historycznej. Pisząc o marszu posłów i członków rządu przez Zakroczym w 1831 r. warto byłoby wspomnieć o ustanowieniu tam orderu pn. Gwiazda Wytrwałości dla zasłużonych w walce o niepodległość. Pisząc o ich pobycie w Płocku należało podkreślić, że odbyła się tu ostatnia sesja sejmu polskiego[6]. Sprowadzanie przyczyn klęski powstania listopadowego do poczynań jednej osoby (K. Druckiego-Lubeckiego) wydaje się przesadą. Pisząc o rozpoczęciu powstania styczniowego należało nieco więcej uwagi poświęcić nieudanemu atakowi na Płock. Zresztą atak nie nastąpił 23/24 stycznia 1863 r., jak podano, ale dzień wcześniej. Trudno też wytłumaczyć zupełny brak wzmianki

[4] Np. R. Juszkiewicz, *Powstanie styczniowe na północnym Mazowszu*, Warszawa 1992; „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny" 1998, t. IV [numer monograficzny, poświęcony powstaniu styczniowemu na Mazowszu Płockim]; *Warszawa i Mazowsze w walce o niepodległość kraju w latach 1794–1920*, pod red. A. Koseskiego i A. Stawarza, Warszawa 2001; *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, pod red. M. Chudzyńskiego, Sierpc 2003; *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793–1945*, pod red. M. Krajewskiego, Płock 2006; *Dzieje Mazowsza*, t. III, *Lata 1795–1918*, pod red. J. Szczepańskiego, Pułtusk 2012; C. Lissowski, *Powstanie styczniowe w ziemi dobrzyńskiej*, Płock 1938 [reprint – Płock 2013], W.S. Semeka, *Działania wojenne w guberni płockiej w 1863 roku*, tłum. E. Piórkowska, Płock 2013; A. Kociszewski, *Dzieje Ciechanowa do 1918 r.*, Ciechanów 2015.

[5] J. Piłsudski, *22 stycznia 1863*, w: tenże, *Pisma zbiorowe*, t. III, Warszawa 1937 [reprint – Warszawa 1990] , s. 192–249; *Józef Piłsudski o powstaniu 1863 roku*, Londyn 1963.

[6] Na ten temat zob.: A.M. Stogowska, *Prawda i legenda ratusza płockiego*, Płock 1993.

o Zygmuncie Padlewskim, jego działaniach na północnym Mazowszu i rozstrzelaniu w Płocku 15 maja 1863 r. Przydałoby się chociaż wymienienie najważniejszych walk i potyczek, stoczonych w 1863 r. na północnym Mazowszu. Trudno wytłumaczyć zupełne pominięcie rewolucji 1905–1907 r., akcji Organizacji Bojowej PPS oraz nowych możliwości, jakie stwarzał carski ukaz tolerancyjny z 1905 r. (m.in. możliwość zakładania polskich szkół). Oczywiście, gdyby uwzględnić powyższe uwagi, powstałby zupełnie inny tekst. Dlatego – przy zachowaniu dotychczasowej treści – należało mu nadać inny tytuł.

Tytuł artykułu A. Mellera sugeruje omówienie wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. na Mazowszu północnym, tymczasem tekst dotyczy wyłącznie okręgu nr VI (powiaty płocki, płoński, sierpecki). Mazowsze północne to także inne powiaty, które znalazły się w okręgu nr IV (powiaty ciechanowski, makowski, mławski, pułtuski, przasnyski). Na ten temat w artykule nic nie znajdziemy. Należało zatem nadać wystąpieniu inny tytuł, np. *Wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. w okręgu nr VI (powiaty płocki, płoński, sierpecki)*. Wtedy tytuł zgadzałby się z zawartością artykułu.

Oprócz tego A. Meller napisał swój – skądinąd wartościowy – tekst w taki sposób, jakby przed nim nikt tego tematu nie podejmował. Tymczasem już 20 lat temu na łamach „Notatek Płockich" ukazał się obszerny artykuł niżej podpisanego na temat wyborów do Sejmu Ustawodawczego w Płocku i okręgu płockim[7]. O wyborach w 1919 r. na Mazowszu w *Dziejach Mazowsza* pisał również prof. Janusz Szczepański[8]. Należało zatem chociaż kurtuazyjnie uwzględnić w przypisach dorobek innych autorów. Podawanie wyników wyborów wyłącznie w liczbach, bez przeliczenia, jaki procent głosów padł na poszczególne listy, nie daje pełnego obrazu wyborów. Można było także wykorzystać starsze i współczesne publikacje do przybliżenia sylwetek wybranych posłów[9]. W bibliografii raczej nie ma zwyczaju podawania tytułów wszystkich wykorzystanych artykułów gazetowych. Wystarczyłoby podać: „Kurier Płocki" 1918, 1919.

W artykule S. M. Chrzanowskiego warto było przetłumaczyć niemieckie nazwy oddziałów wojskowych, np. Landwehr Infanterie Regiment 5 na 5 Pułk Piechoty Landwehry. Podobnie w liście zabitych dobrze byłoby wyjaśnić skróty: LwIR 5 – tu czytelnik artykułu już się domyśli, że chodzi o wyżej wymienioną jednostkę. Natomiast gorzej jest z LStBatl, FAR.

W krótkim artykule A. Mellera o świętowaniu w Bieżuniu 20 października 1918 r. odzyskania niepodległości brakuje komentarza, bowiem powszechnie wiadomo, że z terenu Mazowsza wojska niemieckie ustąpiły dopiero w listopadzie 1918 r. Wtedy przez Bieżuń przechodziły oddziały niemieckie, zdążające do Prus Wschodnich[10]. A zatem świętowanie niepodległości 20 października 1918 r. było nieco przedwczesne. W tym przypadku należało podać dokładny numer „Kuriera Płockiego" i artykuł, na którym Autor się opierał[11].

W tekście N. Woźniaka już w tytule jest błąd w dacie. W treści sam Autor pisze, że wojska bolszewickie zajęły Sierpc 12 sierpnia 1920 o godz. 4.00 rano, więc czemu jako data rozpoczęcia okupacji bolszewickiej podany jest 11 sierpnia? Wszak tego dnia trwały jeszcze walki w obronie miasta.

Pisanie, że „znaczna część mieszkańców Sierpca uczestniczyła w bohaterskiej obronie Płocka" (s. 266) jest grubą przesadą. Zresztą, sam Autor doliczył się takich żołnierzy trzech. Aczkolwiek zapewne wśród poborowych, kierowanych do batalionu zapasowego 6 pułku piechoty Legionów byli mieszkańcy Sierpca i powiatu sierpeckiego. W krótkim fragmencie na s. 267 jest kilka poważnych błędów:

> Innym z sierpeckich bohaterów wojny z bolszewikami [...] był Tadeusz Włocławski. Służył on w 206 Pułku Piechoty. W sierpniu 1920 roku walczył w bitwie pod Złotymi Wodami i bronił przyczółka mostowego o nazwie Włocławek. Marszałek Józef Piłsudski odznaczył go Krzyżem „Za męstwo i odwagę" w marcu 1921 r.

---

[7] G. Gołębiewski, *Wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. w Płocku i okręgu płockim*, „Notatki Płockie" 1999, cz. I, nr 2, s. 23–33, cz. II, nr 3, s. 23–29.

[8] J. Szczepański, *Życie polityczne*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. IV, *Lata 1918–1939*, pod red. J. Szczepańskiego, Pułtusk 2010; s. 49-67.

[9] Np. *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1928*, pod red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928; *Kto był kim w II Rzeczypospolitej*, red. nauk. J. Majchrowski przy współpr. G. Mazura i K. Stepana, Warszawa 1994; J. Tomicki, *Mieczysław Niedziałkowski*, Warszawa 1978; T. Piekarski, *Z rodziny chłopskiej do warstwy ziemiańskiej. Życie i działalność Karola Mierzejewskiego (1879–1942)*, w: *Państwo – Demokracja – Chłopi. Studia z historii społeczno-politycznej Polski (XVII–XX w.). Tom studiów dedykowany Profesorowi Romualdowi Turkowskiemu z okazji 65-lecia urodzin i 40-lecia pracy dydaktyczno-naukowej*, pod red. J. Pastuszki i J. Sztejbnis-Zdyb, Warszawa-Kielce-Pułtusk 2016, s. 277–287.

[10] P. Łossowski, *Zerwane pęta. Usunięcie okupantów z ziem polskich w listopadzie 1918 r.*, Warszawa 1986, s. 165; M. Chudzyński, *Sierpc i okolice w latach I wojny światowej (1914–1918)*, w: *Dzieje Sierpca... dz. cyt.*, s. 358, 359.

[11] W przypisie Autor pisze o grudniowych wydaniach „Kuriera Płockiego", tymczasem jest to chyba jeden artykuł (*Z Bieżunia*, „Kurier Płocki" 1918, nr 295 z 28 grudnia, s. 4).

Tadeusz Włocławski nazywał się Włoczkowski i walczył nie pod Złotymi Wodami, ale pod Złowodami na północ od Włocławka. W marcu 1921 r. nie J. Piłsudski odznaczył go Krzyżem za Męstwo i Odwagę, ale Kapituła tego Krzyża w składzie: mjr Janusz Mościcki, kpt. Henryk Bigoszt i rtm. Edward Czuruk[12]. Natomiast J. Piłsudski odznaczył go 10 kwietnia 1921 r. w Płocku Krzyżem Walecznych, czego w artykule nie ma[13].

Artykuł zawiera wiele niedokładności i niezręczności językowych, np.:

- zamiast „przyczółek mostowy o nazwie Włocławek" – lepiej było po prostu: przyczółek mostowy we Włocławku albo jeszcze lepiej – przedmoście włocławskie;
- „do armii powołano także wielu sierpeckich harcerzy" (s. 264) – częściej sierpeccy harcerze sami zgłaszali się do wojska[14];
- „Sierpc zdobyła armia 3 Korpusu Konnego (s. 265) – nonsensowne określenie – albo armia, albo korpus, w tym przypadku III Korpus Konny, operujący w składzie IV Armii rosyjskiej;
- rewkom to z języka rosyjskiego nie „rewolucyjnyj komitet" (s. 265), ale „rewolucionnyj komitet";
- kawaleria konna (s. 268) – znowu nonsensowne określenie, innej kawalerii, jak konna wtedy nie było.

Wszystkie niezręczności trudno wymieniać, bo zajęłoby to zbyt dużo miejsca, np. całkowicie gołosłowne stwierdzenia, co myśleli bolszewicy, bądź „wysyłano oddziały na front wschodni i zachodni" – jest to zbyt ogólnikowe, nie wiadomo o jakie fronty chodzi. Lista „ofiary bolszewickiego terroru" sugeruje zamordowanych, tymczasem wymienieni tam Józef Chrapkowski i ks. Wacław Melcher przeżyli. Zamordowany Żyd nazywał się raczej Wrona, niż Werona. Jeżeli jest inaczej, należało to wyjaśnić, podając źródło.

W zamieszczonym kalendarium także są błędy: pod datą 15 sierpnia czytamy, że „zwycięstwo w bitwie warszawskiej silnie wpłynęło na morale mieszkańców Sierpca" (s. 271). Kontrofensywa znad Wieprza rozpoczęła się dopiero 16 sierpnia, więc podana data jest zbyt wczesna, morale odnosi się raczej do wojska, a nie ludności cywilnej. Poza tym w zajętym przez nieprzyjaciela mieście mieszkańcy zapewne nie od razu byli świadomi zmiany sytuacji wojennej. Dalej – 17 sierpnia „stacjonująca w Sierpcu 4. Armia sowiecka otrzymała rozkaz, żeby wesprzeć swoje wojska na terenie Modlina". Kolejna niedokładność, która sugeruje, jakoby oddziały rosyjskie zajmowały Modlin, co jest nieprawdą. W rozkazie Michaiła Tuchaczewskiego z 17 sierpnia 1920 r. dla Dmitrija Szuwajewa była mowa o „rozbiciu modlińskiego zgrupowania przeciwnika", czyli 5 Armii gen. Władysława Sikorskiego[15].

Wykorzystana literatura jest zbyt uboga. Poza publikacjami ks. Michała M. Grzybowskiego i niżej podpisanego, należało przynajmniej wykorzystać opracowania Janusza Szczepańskiego i Ryszarda Juszkiewicza o wojnie polsko-rosyjskiej 1920 r. na Mazowszu[16]. W wymienionych w przypisie *Dziejach Sierpca* wypadałoby podać, że chodzi o rozdział napisany przez J. Szczepańskiego. Poza tym kilka lat temu w „Notatkach Płockich" ukazał się przyczynkarski artykuł na temat zajęcia Sierpca przez wojska bolszewickie, odnaleziony przeze mnie w płockiej prasie[17]. Wynika z niego, że starosta Zygmunt Czaplicki pracował z dużym poświeceniem i opuścił miasto dopiero w ostatniej chwili przed wkroczeniem żołnierzy rosyjskich, a nie – wyjechał wcześniej, co sugeruje N. Woźniak (s. 264).

Przywoływanie na s. 268 pradziadka Autora, który po powołaniu do służby w 1920 r. dokonał samookaleczenia, aby uniknąć niebezpiecznego przydziału (chodziło chyba nie o wywiad, ale raczej o oddział rozpoznawczy) i został skierowany do kuchni polowej zakrawa na kpinę. To ma być wzór żołnierza?

Szkoda, że przed wydaniem drukiem referaty nie zostały zrecenzowane, wtedy można byłoby niektóre nieco uzupełnić, poprawić i uniknąć wymienionych potknięć. W kilku przypadkach można było wykorzystać większą ilość dostępnych publikacji, m.in. z „Notatek Płockich". W tym przypadku dysponujemy tak wspaniałą pomocą, jak bibliografia zawartości „Notatek", opracowana przez Wiesława Końskiego[18], a poza tym wszystkie numery pisma są

---

[12] K.J. Waluś, J.K. Waluś, *Krzyż za Męstwo i Odwagę*, „Notatki Płockie" 2010, nr 1, s. 30–35.

[13] G. Gołębiewski, *Obrona Płocka przed wojskami bolszewickimi 18-19 sierpnia 1920 r.*, Płock 2015, s. 185.

[14] W. Nekrasz, *Harcerze w bojach 1914–1921*, Warszawa 1931, s. 67–68.

[15] G.D. Gaj, *Na Warszawu! Dejstwija 3 Konnogo Korpusa na zapadnom fronte. Ijul – Awgust 1920 g.*, Moskwa 1928, s. 220; W. Sikorski, *Nad Wisłą i Wkrą. Studium z polsko-rosyjskiej wojny 1920 roku*, Lwów 1928 [reprint – Warszawa 1991], s.178.

[16] J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa-Pułtusk 1995; tegoż, *Społeczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa-Pułtusk 2000; R. Juszkiewicz, *Działania militarne na Mazowszu Północnym i w korytarzu pomorskim. 1920 rok*, wyd. I, Warszawa 1997, wyd. II uzup. rozsz., Mława 2011.

[17] G. Gołębiewski, *Sierpc w czasie wojny polsko-rosyjskiej 1920 r. – zapomniana relacja*, „Notatki Płockie" 2011, nr 2, s. 32–34.

[18] W. A . Koński, *60 roczników „Notatek Płockich". Bibliografia zawartości (1956–2016). Nr 1-247*, Płock 2016.

dostępne w Internecie na stronie Towarzystwa Naukowego Płockiego[19].

Mimo tych niedociągnięć, inicjatywę wydania materiałów z konferencji i zawartość numeru 32. „Bieżuńskich Zeszytów Historycznych" należy ocenić pozytywnie. Numer zawiera kilkanaście interesujących artykułów o zróżnicowanej tematyce i każdy pasjonat historii lokalnej i regionalnej może w nim znaleźć coś dla siebie. Szczególnie dotyczy to osób z miejscowości opisywanych w poszczególnych tekstach – referatach. Wydanie monograficznego numeru jest też o tyle ważne, że wygłoszone referaty mają szansę dotrzeć do szerszego grona odbiorców, niż tylko niewielka grupa osób uczestniczących w konferencji.

W tym miejscu warto podkreślić, że „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne" ukazują się już od 1993 r. Stanowią doskonały przykład wydawania pisma o charakterze naukowym w małym miasteczku przez grono osób spośród miejscowej inteligencji, kultywujących historię i tradycję swojej małej Ojczyzny. Dorobek ponad 30. numerów jest bardzo bogaty i świadczy o dużej aktywności tamtejszego środowiska. Potwierdzeniem tej opinii była kwietniowa konferencja i wydanie drukiem wygłoszonych na niej referatów. Za to inicjatorom i realizatorom tego przedsięwzięcia należą się szczere gratulacje i podziękowania.

Grzegorz Gołębiewski

[19] http://www.tnp.org.pl/notatki_plockie.html [dostęp: 12.03.2019 r.]